
Sabahattin Ali'nin Romanlarında Aydınlar

Zeliha GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Öz: 1930'lu ve 1940'lı yıllarda öykü ve romanları yayınlanan Sabahattin Ali, çağdaş Türk edebiyatının önde gelen yazarlarından biridir.

Sabahattin Ali'nin ilk romanı *Kuyucaklı Yusuf*'ta olaylar Yusuf adında öksüz bir gencin çevresinde gelişir. Öteki roman kişileri kasabanın bürokratları ve eşraf çocuklarıdır. Romanın tek aydını ise Kaymakam Salâhattin Beydir. Salâhattin Bey iyi yönleri kadar yanlışları da olan bir yarı aydın.

Yazarın ikinci romanı *İçimizdeki Şeytan*, Ömer ve Macide adındaki gençlerin çevresinde gelişen olaylara ve onların çevresindeki kişilere dayanır. Bu kişilerden Bedri gerçek bir aydın; Profesör Hikmet Bey, Nihat, Emin Kâmil, İsmet Şerif ve Hüseyin Bey ise birer yarı aydındır.

Sabahattin Ali'nin üçüncü ve son romanı *Kürk Mantolu Madonna* anlatıcısı, yeri ve zamanı birbirinden farklı iki bölümden oluşmaktadır. Romanın başkışisi Raif Efendinin aydına yakın bir izlenim yaratsa da aydın olmadığı görülmektedir.

Sabahattin Ali'nin romanlarında eli kalem tutan bir gerçek aydın ve altı yarı aydın bulunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Çağdaş Türk edebiyatı, Sabahattin Ali, roman, aydın, yarı aydın.

Abstract: Sabahattin Ali whose stories and novels were published in 1930 and 1940s is one of leading authors of contemporary Turkish literature.

In Sabahattin Ali's first novel, *Kuyucaklı Yusuf*, the events develop in the milieu of an orphan whose name is Yusuf. Other characters in the novel are the official potentates and the businessmen's sons. The only intellectual of the novel is Lieutenant Governor Salâhattin Bey. Though, Salâhattin Bey has good facets, he is a semi-intellectual who has some misbehaviors as well.

Author's second novel, *İçimizdeki Şeytan*, is based on people who are surrounding them and instances that happen around characters who are called Ömer and Macide. Among these figures, Bedri is a real intellectual, however, Professor Hikmet Bey, Nihat, Emin Kâmil, İsmet Şerif and Hüseyin Bey each are semi-intellecutals.

Sabahattin Ali's third and the last novel, *Kürk Mantolu Madonna*, comprises two chapters, narrator, place and time of which are different from each other. Even though Raif Efendi, who is the main figure of the novel, displays a near intellectual appearance, it is understood that he is not an intellectual. An intellectual figure who is described in terms of every aspects is not found in the novel whatsoever.

In Sabahattin Ali's novels, there is a real intellectual and six semi-intellecutals who are considerably literates.

Key words: Contemporary Turkish literature, Sabahattin Ali, Novel, Intellectual, Semi-intellecutal.

1. GİRİŞ

Eski dilde "münevver", batı dillerinde "entelektüel" sözcükleriyle adlandırılan "aydın" kavramının ne olduğuna ilişkin farklı görüşler var. Prof. Dr. Mehmet Kaplan "aydın tipi"nin maddî güce karşı olması, manevî güce dayanması bakımından eski "velî tipi"nin devamı sayılabileceğini belirterek, velî tipinin duygu ve hayale dayandığını, aydın tipinin ise akıldan yola çıktığını öne sürüyor.¹ Konuyu batı kaynaklarına dayanarak ele alan Prof. Dr. İlhan Arsel ise aydını "çok okumuş, bilgili; gerçeklere akıl yolu ile gidilebileceğine inanan; insanın sömürülmeğe, mutsuz ve yoksul yaşamaktan kurtarılması için çaba gösteren, insanlar arasındaki düşmanlıkları yıkıp karşılıklı sevgi duygularını oluşturmaya çalışan kişi" olarak tanımlamaktadır.² Fransız iktisatçı Paul Baran iş adamı, doktor, üniversite hocası gibi daha çok kafasıyla çalışan fikir işçilerinin çoğunun aydın olduğunu ileri sürüyor. Aydın olanla olmayanı ayırmak için de kişinin cesur olup olmadığına, doğruyu söyleyip söylemediğine, ilerici ve eleştirici olup olmadığına bakmak gerektiğini belirtiyor.³ Başka bir batılı yazar Joseph A. Schumpeter ise "Her diplomaliya entelektüel diyemeyiz; ama yüksek bir öğrenim görmüş kimseler birer entelektüel adaydırlar. Entelektüelin üzerinde anlaşmaya varılan tek vasfı eleştiricilik." diyerek, aydının eleştirici olması gerektiğine dikkat çekiyor.⁴ Tanınmış romancılarımızdan Erol Toy, aydının toplumu çok iyi tanıması, onunla bütünleşmesi gerektiğine, halka tepeden bakmanın büyük bir yanlış olduğuna inanıyor. Ayrıca büyük önder Atatürk'ün halkına hiçbir zaman tepeden bakmayan, örnek bir aydın olduğunu belirtiyor.⁵ Atatürk de kimi söylev ve demeçlerinde aydının halka yaklaşması, halkla kaynaşması ve insanları aydınlatması gerektiğini vurguluyor.⁶

Görüldüğü gibi kimilerine göre aydın çok okumuş, bilgili; gerçeklere akıl yolu ile gidebileceğine inanan, insanın sömürülmeğe, mutsuz ve yoksul yaşamaktan kurtulmasını amaçlayan, tüm insanları sevmeye değer bulan, insanlar arasındaki düşmanlıkları yıkıp karşılıklı sevgi duygularını oluşturmaya çalışan, bu uğurda yılmadan savaşan, halkıyla bütünleşmiş kişidir. Kimilerine göre de doktor, iş adamı, üniversite hocası gibi daha çok kafasıyla çalışan fikir işçisidir. *Türkçe Sözlük* ise "*Kültürlü, okumuş, görgülü, ileri düşünceli (kimse), münevver*"⁷ biçiminde tanımlıyor aydını. Burada şu ortaya çıkıyor: Düşünürler, araştırmacılar aydına *Türkçe Sözlük*'tekinden daha çok işlev yüklüyorlar: Toplumun bilinçlenmesine yardım etmek, yol göstermek, akılcı olmak, gerçeği sonuna dek araştırmak, doğruyu söylemek gibi.

1 Mehmet Kaplan, *Tip Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s.168.

2 İlhan Arsel, Aydın ve "Aydın", 2. b. İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1993, s.14.

3 Paul Baran'dan aktaran Cemil Meriç, "Batıda ve Bizde Aydın Sertüveni", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul 1982, s.132.

4 Joseph A. Schumpeter'den aktaran Cemil Meriç, a.g.e. s.131.

5 Erol Toy, *Aydın ve Çağı*, İstanbul 1982, s.90.

6 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 2.b, C.2, Ankara 1959, s.141, 149.

7 *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara 1988, s.173

"Aydın" kavramı kimi yazarlarda "namuslu aydın"⁸, "gerçek aydın"⁹, "yarı aydın"¹⁰ ya da "yarı münevver"¹¹ biçiminde de adlar alabiliyor. "Namuslu aydın" ve "gerçek aydın" nitelendirmeleri kendisinden beklenenlere tam uyan aydınlar için kullanılıyor. "Yarı aydın" ya da "yarı münevver" nitelendirmesi ise aydının özelliklerinden kimine uyan, kimine uymayan kişiler için söyleniyor.

Ben bu görüşleri göz ardı etmeden *Türkçe Sözlük*'teki tanıma koşut olarak, roman kişileri arasında kültürlü, ileri düşünceli, toplumu düşünen ve dürüst olanları "aydın"; bu özelliklerden kimisinin eksik olduğunu belirlediklerimi ise "yarı aydın" olarak kabul edeceğim.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki önde gelen romancıların birçoğu edebiyatımıza Millî Edebiyat Döneminde girmişlerdir. Bunların başında gelen Reşat Nuri Güntekin (1889-1856), Halide Edip Adıvar (1884-1964), Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974), Refik Halit Karay (1888-1965) ve Mithat Cemal Kuntay'ın (1885-1956) romanlarına baktığımız zaman, roman kişileri arasında aydının özel bir yeri olduğunu görüyoruz.¹² Bu yazarlardan sonra gelen ve 1930'lu ve 1940'lu yıllar arasında ürün veren Sabahattin Ali (1907-1948), daha çok öyküleriyle tanınsa da üç romanıyla romancılarımız arasında önemli bir yeri olan yazarlarımızdandır.

Yukarıda adlarını andığım yazarlar gibi Sabahattin Ali de romanlarında aydın tiplere yer vermiştir. Bu yazıda, yazarın üç romanını tek tek ele alarak aydın ve yarı aydın tipleri belirlemeye çalışacağım. Aydınların romanlardaki yeri konusunda fikir vermesi için önce kişileri gruplara ayırmanın yararlı olacağı düşüncesindeyim. Tüm olayların çevresinde döndüğü kişi ya da kişileri "birinci derecedeki kişiler", onlara en yakın olan ve olayların gelişiminde önemli yeri bulunanları "ikinci derecedeki kişiler", olaylardaki etkisi daha az olanları da "üçüncü derecedeki kişiler" biçiminde sınıflayacağım. Eğer romanda çok daha az görünen başka kişiler varsa onları da dördüncü, beşinci derecedeki kişiler olarak ayıracağım. Böylece, ortaya çıkan aydın tipin romandaki yeri de daha iyi anlaşılacaktır.

8 Meriç, "Batıda ve Bizde Aydınların Serüveni", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.132.

9 Arsel, Aydın ve "Aydın", s.15.

10 İlhan Tekeli-Selim İlkin, "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro", *Toplum ve Bilim*, S. 24, İstanbul 1984, s. 43.

11 Şevket Süreyya, "Yarı Münevverler Kulübü", Kadro, C.1, No.8, Tıpkıbasım, Ankara 1978, s.41.

12 Refik Halit'in yalnızca bir romanında (Çete) aydın bir tip var; öteki yazarların romanlarının ise birçoğunda en az bir aydın ya da yarı aydın kişiye yer verildiği görülüyor. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Zeliha Güneş, *Millî Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997 (Basılmamış doktora tezi).

2. KUYUCAKLI YUSUF

İlk baskısı 1937'de yapılan *Kuyucaklı Yusuf*, Sabahattin Ali'nin en çok okunan romanı olmuştur. Bir kasaba romanı olan bu eser, gerçekten de yazarın en başarılı romanıdır. Olay örgüsü kısaca şöyle özetlenebilir:

Bir karı kocanın öldürüldüğü Kuyucak Köyüne olayı soruşturmaya giden Kaymakam Salâhattin Bey, ölenlerin öksüz kalan dokuz yaşındaki çocuğu Yusuf'u, evlâlık olarak alıp evine götürür. Okula yazdırırsa da Yusuf okuma yazmayı öğrenince okulu bırakır. Yusuf eve alındıktan bir yıl sonra kaymakam Edremit'e atanır. Karısının düzeysiz tutumları yüzünden evden uzaklaşarak kendini içkiye veren Kaymakam Salâhattin Bey, evinin bütün işlerini ve sorumluluğunu Yusuf'a verir. On dokuz yaşına gelen Yusuf, bir gün kaymakamın kızı Muazzez'e sataşan, kasaba eşrafından Hilmi Beyin oğlu Şakir'le kavga eder. Daha sonra Şakir, babası aracılığıyla Kaymakam Salâhattin Beyi büyük borca sokarak Muazzez'le evlenmeye kalkışır. Fakat Yusuf, Muazzez'de gönlü olan arkadaşı Ali'nin yardımıyla aileyi bu borçtan kurtarır. Kızın gönlü olmamasına karşın Ali evlilik hazırlığına başlar. Bunu öğrenen Şakir bir düğünde Ali'yi öldürür; ancak rüşvetle akları. Bu arada birbirlerine sevgilerini açıklayan Muazzez'le Yusuf evlenirler. Yusuf tahriyat kâtibi olarak kaymakamlıkta işe girer. Kalbinden rahatsızlanan Salâhattin Bey çok geçmeden ölür. Yeni gelen Kaymakam İzzet Bey, Şakir ve Hilmi Beyin isteğiyle Yusuf'u stüvari tahsildarı yapar. O köy köy gezerken, bu insanlar da onun evinde içki âlemleri düzenlerler. Muazzez'de hissettiği tuhaflıklardan kuşkulanan Yusuf, beklenmedik bir gece çıkıp gelir. Gördüğü durum karşısında çılgına dönerek, her yana gelişigüzel ateş eder. En küçük bir hareketin bile kalmadığı karanlık evden karısını alır çıkar. Fakat Muazzez ağır yaralıdır, yolda ölür. Yusuf karısını gömer ve atını dağlara sürer.

Kuyucaklı Yusuf'ta kişilerin sayısı çok kabarık. Ancak bir kez görünüp kişiliklerine ilişkin hiç ipucu verilmeyenleri bir yana bırakırsak, romanda yirmi kişi var. Eserin birinci derecedeki kişisi, başka bir deyişle romanın başkişisi Yusuf'tur. İkinci derecedekiler Yusuf'un en yakınında ve olayların içinde olan Kaymakam Salâhattin Bey, Muazzez, Şahinde'dir. Üçüncü derecede yer alan Şakir, Hacı Etem, Ali, Hulusi Bey Yusuf'un çok yakınında olmamakla birlikte olayları tetikleyen, kimi zaman onu yönlendiren kişiler olarak görünüyorlar. Dördüncü dereceye girenler Hilmi Bey, İzzet Bey, Nuri ve Hasip Efendiler, Kübra ve annesidir. Vasfi, Kâzım, İhsan, Avukat Hami Bey, ceza reisi müddeiumumi, Jandarma Kumandanı Kadri Bey gibi romanda çok daha az görünen kişileri ise beşinci dereceye alabiliriz.

Romanda aydın olması beklenen ve kentteki bürokrat kesimin insanları ya görevini kötüye kullanan yeni Kaymakam İzzet Bey, Jandarma Kumandanı Kadri Bey gibi ahlâk düşkünü kimselerdir ya da ceza reisi, müddeiumumi gibi kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden, rahatlarının bozulmasını istemedikleri için yasa dışı tutumları görmezden gelen okumuşlardır. Ayrıca kasabanın en çok iş yapan avukatı Hami Bey, davasını kazanmak için her türlü olumsuzluğu yapabilecek kişilikte bir insandır. Kaymakam Salâhattin Beyin az sayıdaki arkadaşlarından biri olan Avukat Hulusi Bey namuslu bir insandır; ancak olayların kötü gidişini düzeltmek için yeterli çabayı göstermez. Yalnızca arkadaşı Salâhattin Beyi uyarmakla yetinir. Salâhattin Beyin karşısındaki kişilerle ilgilen-

mez. Romanda, Hulusi Beyin toplumu düşünen, ileri düşünceli bir kişi olup olmadığına ilişkin bilgi verilmemiştir. Bu nedenle Hulusi Bey bir aydın olarak görünmüyor.

Kuyucaklı Yusuf'un tek aydın kişisi Kaymakam Salâhattin Beydir. Yusuf'un annesinin, babasının öldürüldüğü, dolayısıyla Yusuf'la ilk kez karşılaştığı gün Salâhattin Beyin dış görünüşü "yaşı otuz beşten fazla olmamasına rağmen kalpağının kenarından bembeyaz saçları görünen kaymakam"¹³ biçiminde verilir. Salâhattin Bey yaşamının bütün zevklerini tattığı gençlik dönemini geçirdikten sonra, kendisinden on beş yaş küçük bir genç kız olan Şahinde ile beş yıl önce evlenmiştir. İyi bir eğitim almamış olan Şahinde'nin zamanla daha iyi bir düzeye geleceğini düşünerek ona kitaplar getirmiş, yanlışlarını düzeltmesi için uyarılarda bulunmuş. Ancak gururu yaralanan kadın kavgaya çıkmış ya da rahatsız edici tepkiler göstermiştir. Bunun üzerine Salâhattin Bey saçmalıklarıyla, yersiz istekleriyle bu kadına katlanmak zorunda kalmıştır. Eşiyle uyumsuzluğu içkiye yönelmesine yol açmışsa da o kimlerle oturup kalkacağını çok iyi bilir:

"Kaymakam Salâhattin Bey, evvelce de söylediğimiz gibi, gündüzleri biraz ağırca olan işiyle, geceleri de içkisiyle meşguldü ve yaşayıp gidiyordu. Memlekette münasebette bulunduğu adamlar az ve seçmeydi. Uzun memuriyetlerin tecrübesi, yerlilerin kendisi gibi memurlarla niçin ahbab olduklarını ona öğretmişti. Tongaya basmayı pek sevmediği ve namuslu kalmak niyetinde olduğu için ziyafetlere, davetlere pek aldırmaz, çok itimat ettiği, hukuk mezunu birkaç avukat ve bazen de ceza reisi ile sessiz sessiz içmeyi tercih ederdi." (s.44)

Salâhattin Bey gerçekçi bir kişidir. O günün koşulları içinde kasaba eşrafının güçlü ve her konuda etkili olduğunu bilir. Anadolu'nun pek çok kasabasında olduğu gibi eşrafın memurları etkilediğinin, dahası onlara yasalara aykırı işler yaptırdığının ayrıntıdadır. Zaten eşrafın istediği doğrultuda çalışmayanların da orada kalmasına izin verilmez. Ya kendisi kaçır ya da büyük olasılıkla başka yere sürülür. Bu nedenle, Hilmi Bey ve oğlu Şakir'den gördüğü kötülükleri anlatırken, "Onlara kimsenin kudreti yetmez" (s.61) diyen Kübra'nın karşısında susmaktan başka bir şey yapamaz:

"Salâhattin Bey, 'Benim kudretim yeter!' diyecekti, fakat bunu laf olsun diye söylemek bile elinden gelmedi. Bilhassa, kendisinin ne kadar aciz ve ehemmiyetsiz kaldığını, son günlerin vukuatı açıktan açığa göstermişti. Herhangi bir palavra artık gülünç olmaktan başka bir işe yaramazdı." (s.61)

Bu durumda yapabileceği tek şeyin namuslu kalmak olduğunu düşünür. Kendisiyle dostluk kurmak isteyen kasaba eşrafından uzak durur. Onların çağıracağı ziyafetlere katılmaz. Akşamları ya ceza reisi ile ya da en yakın arkadaşı Avukat Hulusi Bey ile oturup içki içerek, evindeki Servetifünun dergisinin koleksiyonunu karıştırarak vakit geçirir. Eleştirilen Fethi Naci, Salâhattin Beyin namuslu kalmak için izlediği bu yolun o dönemde do-

¹³ Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.7. Romandan yapacağım öteki alıntılar da bu baskıdandır.

gal olduğunu söylüyor: "Günümüzde bir sorumsuzluk örneği sayılarak suçlanacak bir kişi, ama Tefik Fikretlerin Aşyanlara çekildikleri bir dönemde 'iyi insan' denebilecek bir tip."¹⁴ Çok yerinde bir saptama, Tefik Fikret gibi doğruları korkusuzca haykıran bir şairin bile sustuğu koşullar egemendir ülkede. Her türlü dalavereyi döndüren eşrafın kıs-kacındaki kasabada yalnız bir kaymakam ancak böyle namuslu kalabilmiştir.

Bütün dikkatine karşın, bir gece ısrar üzerine eşraftan Hilmi Beyle kumar oynama yanlışlığı yapar. Büyük miktarda borçlanır ve bunun sıkıntısını ciddi olarak yaşar.

Çok insancıl bir kişi olan Kaymakam Salâhattin Bey cinayeti soruşturmaya gittikleri Kuyucak köyünde öldürülen çiftin çocuğu Yusuf'un kimsesiz olduğunu öğrenince, onu evlâtlık olarak yanına alır. Karısı Şahinde bu işten hiç hoşlanmasa da onu kendi çocuğundan ayırmaz. Dahası zamanla evinin ve birkaç dönümlük bahçesinin işleriyle ilgili tüm sorumluluğu ona verir. O kadar ki kızını isteyenler olduğunda kızının ağabeyi saydığı Yusuf'un düşüncesini sormadan, olurunu almadan karar vermek istemez:

"..... Muazzez'i benden çok senin düşündüğünü bilmez miyim? Sen ona hem ağabeylik, hem babalık yaptın. Ne yalan söyleyeyim, ona anasının bile senin kadar emeği geçmemiştir. Şimdi 'Bana ne?' filan diye ters cevaplar vermenin sırası mı? Bak, ben seninle akran gibi konuşuyor, danışıyorum. Eski hıncını filan bir tarafa bırak, bu işte bir fenalık görüyorsan söyle." (s.58)

Eşyle anlaşamayışı yüzünden zamanla tüm ailesini ihmal eder. Kızının ve evlâtlığı Yusuf'un eğitimi konusunda gereken çabayı göstermez. Okumak istemeyen Yusuf'u ikna etmek için yeterince uğraşmaz. Cinayetten tutuklu eşraf çocuğu Şakir'in geceleri gizlice evine gitmesine izin verilmiştir. Kaymakam Salâhattin Bey de müdde-i umumî ve ceza reisi gibi bunu bilmezden gelir. Otuzlu yaşlardayken başlayan kalp rahatsızlığı artar ve 46 yaşındayken kalp krizi geçirek ölür.

Kaymakam Salâhattin Beyin iyi ve kötü yönleri neredeyse birbirini dengelemiş. Çok olumlu yönleri de var, yanlışları da. Bu nedenle Kaymakam Salâhattin Beye bir yarı aydın denebilir.

3. İÇİMİZDEKİ ŞEYTAN

Sabahattin Ali'nin ikinci romanı *İçimizdeki Şeytan*'ın ilk baskısı 1940'ta yapılmıştır. Romanda olayların kısa bir bölümü Balıkesir'de, büyük bölümü ise İstanbul'da geçer. Olay örgüsü şöyle özetlenebilir:

Üniversite öğrencisi Ömer, bir akrabasının yanında gördüğü Macide'ye âşık olur. Macide de onu sever. Babasının ölümünden sonra yanında kaldığı akraba aile ile arası bozulan Macide bir gece yarısı evi terk eder. Sokakta rastladığı Ömer onu alıp, kendi pansiyonuna götürür; herkese karısı olarak tanıtır. Ancak yapmaya söz verdiği evlilik işlemlerini bir türlü gerçekleştirmez. Onu şairlerin, yazarların, profesörlerin de bulunduğu ar-

¹⁴ Fethi Naci, *60 Türk Romanı*, Oğlak Yayınları, İstanbul 1998, s. 205.

kadaş çevresine sokar. Bir akşam gittikleri sazlı bahçede Macide'nin memleketi Balıkesir'deyken tanıştığı, ortaokuldan müzik öğretmeni Bedri'yle karşılaşır. Geçmişte birbirlerine aşka benzer bir ilgi duymuş olan Macide ile Bedri, arkadaşça bir ilişki içine girerler. Gerçekte Ömer'in de eski arkadaşı olan Bedri, onlara her yönden destek olur. Fakat Ömer, kimi zaman, niteliğini bile bilmediği yasa dışı işlere giren arkadaşlarına yardım ettiği için, onlarla birlikte tutuklanır. Bir gün kendisini görmeye gelen Bedri'ye, Macide'yi ona bıraktığını söyleyerek, aradan çekilir. Gerçekte o sırada Macide de ondan ayrılma kararı almıştır; ancak bunu açıklamayı o hapisten çıktıktan sonraya bırakmıştır. O gün salıverilen Ömer, yeni yaşamında içindeki şeytandan kurtulmaya çalışacaktır. Macide ile Bedri de hüzünlü bir başlangıçla bile olsa bundan sonraki yaşamlarını birlikte sürdüreceklidir.

İçimizdeki Şeytan'da yer alan kişiler de epey kalabalık. Romanın birinci derecedeki kişileri Ömer ve Macide'dir. İkinci derecedeki kişiler Bedri, Profesör Hikmet Bey, Nihat, Emin Kâmil, İsmet Şerif ve Hüseyin Beydir. Emine Hanım, Galip Efendi, Macide'nin annesi, Madam, Seniha, Hafız Süleyman, Müdür Refik Bey ise romanın üçüncü dereceye alınabilecek olan kişileridir. Olaylar daha çok aydınların bulunduğu çevrelerde geçtiği için, bu romanda aydın ya da aydına yakın özellikler taşıyan çok kişi var. Önce bunlardan Ömer ve Macide'yi inceleyelim.

Darülfünun'da okuyan **Ömer**, sürekli kendini ve başkalarını eleştiren, her konuda felsefe yapan bir genç. Özeleştirici yapabilen bir kişinin davranışlarını düzeltmesi beklenir. Ancak Ömer'de bu hiç olmaz. Tersine gittikçe kötüleşir. Güya hem çalışıp hem okumaktadır. Oysa ikisini de önemsemez, iki uğraşın da hakkını vermez. Üstelik "evlendik, evleniyoruz" diye oyaladığı, herkese "karım" diye tanıttığı Macide'ye karşı da çok sorumsuz davranır. Sonunda da onu arkadaşına bırakır. Bunlardan anlaşılacağı gibi Ömer sorumsuz, iradesiz, çareyi kaçmakta bulan tembel bir genç. Okuması, bir türlü doğru sonuçlara ulaşamasa bile düşünmesi; yazarlar, bilim adamları arasında bulunup tartışmalara katılması ile aydına benzer bir görünüm çizse de aydın sayılamaz. Ramazan Korkmaz'ın, *Sabahattin Ali-İnsan ve Eser* adlı çalışmasında da belirttiği gibi Ömer'in bohem bir kişilik olduğu görülmektedir.¹⁵ Böylesine başıboş yaşayan, hiçbir amacı olmayan insana başka bir sıfat yakıştırmak gerçekten de olanaksız.

Macide ise Konservatuvarda öğrencidir. Doğru bildiğinden şaşmayan, kimseye ödün vermeyen bir genç kızdır. Ancak kimseyle anlaşamaz, kimseyi beğenmez. Bu yüzden yalnızdır hep. Ne çocukluğunda arkadaşı olmuştur, ne genç kızlığında. Aile, akraba çevresine de hep soğuk kalmıştır. Tanıdığı kişilerin yanlışlıkları, tutarsızlıkları onu hep insanlardan uzaklaştırmıştır. Henüz kişiliğini tamamlayamamış, yetişmekte olan bir gençtir. Dolayısıyla onu da aydın saymak doğru değil.

İçimizdeki Şeytan'ın Macide ve Ömer'den sonra öne çıkan kişisi **Bedri**'dir. Romanda ikinci derecede bulunan kişilerin başında yer alır. Bedri, siyah, kısa saçlı, yuvarlak çehreli, uzun boylu bir gençtir. Onu ilk kez Balıkesir'de ortaokulda müzik öğretmeni olarak

¹⁵ Ramazan Korkmaz, *Sabahattin Ali-İnsan ve Eser*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s.301.

görüyoruz. Nazik bir insandır. Bu özelliğini öğretmenken de korur. Yaramaz öğrencileri karşısında bile nazikliği elden bırakmaz:

"Büyük ve daima soğuk olan müzik dershanesi çocukların kendilerini kapıp koyvermeleri için en münasip yerd. Erkek çocuklar en serbest el şakaları yapmaya, genç kızlar konuşup konuşup sonra mendillerini ağızlarına tıkamaya çalışarak kakhaha ile gülmeye burada imkân bulurlardı. En ağır sözü:

"Rica ederim, size yakıştır mı?" demekten ileri geçmeyen genç muallim gürültüyü piyanoya daha şiddetli vurarak veya derhal hep beraber söylenecek bir şarkıya başlayarak bastırmak isterdi. Böyle zamanlarda bazan mektep müdürü Refik bey sınıfın camekânlı kapısında görünür, istihfaf dolu gözlerle bu inzibatsız muallime bakar, çatık kaşlarıyla çocukları sükûta davet eder ve yılışık sırtmalarla karşılaşırdı."¹⁶

Bedri, çoğu şımarık öğrencilerin iyilikle yola gelmeyeceğini anlayınca, işi oluruna bırakır. Kimi öğretmenler gibi dayak ya da notla korkutma yoluna gitmez. Şımarık öğrencileri kendi haline bırakarak, ilgili ve yetenekli olanların eğitimine özen gösterir. Bu öğrencilerin arasında olan Macide'nin yeteneğinden okul müdürüne ve öğretmenlere heyecanla söz eder. Fakat onun bu içten ilgisi pek doğru anlaşılmaz. Öğretmenler onu dinlerken anlamlı gözlerle birbirlerine bakar ya da arkasından gülümserler. Bu anlamlı bakışlar çok geçmeden müdürün davranışında somut bir durum alır: Bir akşamüzeri Bedri öğretmenler odasında annesine yazdığı mektubu yolu postaneden geçen çocuklardan birine vermek ister. Çünkü kendisi okulda yatıp kalkmaktadır ve o akşam dışarı çıkmayı düşünmemektedir. Koridorda kimseyi bulamamıştır. Müzik odasında piyano çalışan Macide'yi görür. Postaya vermesi için mektubu ona uzatır. Macide de alır, çantasına koyar. Ertesi gün, Macide'nin mektubu atamadığını öğrenir. Çünkü müdür, mektubu Macide'den almış, başkasıyla yollamıştır. Üstelik Bedri'nin ayrı ayrı ders verdiği yedi öğrencinin çalışmaya hep birlikte gitmesini istemiştir. Bütün bu olaylara çok üzülen Bedri, müdüre neden böyle yaptığını sorduğunda aldığı yanıt "Sizi müşkül vaziyetten, derhal ortalığa yayılacak olan dedikodulardan kurtarmak için" olur. İşin ilgi çekici yanı, bu olayların ister istemez onun dikkatini daha farklı biçimde Macide'ye yönlendirmesidir:

"..... Şimdi genç kızın insana hayret veren müzik istidadı kadar, onu alakadar eden boyu, bir çift eli ve içinde birçok şeyler saklı olan gözleri vardı. Ne sözlerinde, ne tavırlarında hiç yapmacık bulunmayan, bir kadında pek az görülen bir cesaret ve bir açıklıkla insana uzun uzun bakan gözlerinde birçok şeyler ifade eden, fakat aynı zamanda bunlara gene pek tabii bir irade ile hâkim olmayı bilen bu on altı yaşındaki kızı, mektebin diğer talebeleriyle karıştırmaya imkân yoktu.

Onunla ders yapacağı zamanları sabırsızlıkla bekliyor, fakat bir gece evvelden rüyasını gördüğü bu saatlerde diğer çocuklara gösterdiği alakanın yarısını bile Macide'ye göstermiyordu. Bunda belki sebepli bir korkunun, kıza laf gelmemesi arzusunun tesiri vardı. Her mektepte insanı kusturacak kadar bol görünen bir talebe ve hoca muaşakası yapmak niyetinde değildi. Aynı zamanda Macide'nin diğer çocuklar gibi insanı saatlerce

¹⁶ Sabahattin Ali, *İçimizdeki Şeytan*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.23. Sonraki alıntılar da bu baskıdandır.

uğraştıracak derecede az istidatlı olmadığı da muhakkaktı. Fakat bütün bu sebeplerin yanında, bunlardan daha kuvvetli olarak onu kızdan uzaklaştıran ve hakikatte daha çok yaklaştıran bir şey vardı: Bedri hislerine her zaman hâkim olmaya alışmamış bir sanat-kârdı. şık olmaktan, hakikaten ve deli gibi sevmekten korkuyordu. Elinden gelse bu tehlikenin önüne geçmek için kıza daha başka muamele ederek onu kendinden uzaklaştıracaktı. Fakat bu kadar ileri gidemiyor, kimsenin farkında olmadığını zannettiği anlarda Macide'yi sonsuz bir şefkat ve hayranlıkla süzmekten kendini alamıyordu." (s.33)

Ancak aralarındaki öğrenci-öğretmen ilişkisini bozmamak gerektiği düşüncesinde olduğu için, belki içten içe sevdiği genç kızdan uzak durur. İki yıl sonraki karşılaşmalarında ise Macide ona arkadaşı Ömer'in karısı olarak tanıtılır. İkiisiyle de arkadaş olarak sıkça görüşmeye başlar. Macide'yle Ömer'in sıkıntılarını hissettiği için, bazen Ömer'e para da vermektedir. Bu yardımı hiçbir zaman göze batacak, karşısındakilere rahatsızlık verecek biçimde yapmaz. Ömer'de zaman zaman gördüğü dengesizlikleri de anlayışla karşılar.

Bedri annesine ve hasta ablasına bakmak için öğretmenlikten ayrılmış, gece kulüplerinde çalışmaya başlamıştır. Fakat bu işi yapmaktan rahatsızdır. Çünkü ona göre, burada yapılan sanat değil, piyasa işidir. İsmet Şerif'le tartışırken müzikle ilgili düşüncelerini açıklar:

"Ben hiçbir müziğin, içerisinde güzel, kuvvetli, heyecanlı taraflar bulunan hiçbir sanat subesinin şekil mülahazaları yüzünden düşmanı olamam. Sanat bir ifadedir; her devir, her medeniyet başka türlü duyar ve pek tabii olarak başka türlü ifade eder. Bence en iptidai zenci müziği bile sanat eseridir. Kaldı ki, bizim alaturka dediğimiz şeklin bir tekâmül seyri, fevkalade incelmış ve mükemmelleşmiş tarafları vardır. O ruhu ve o medeniyeti bırakırken onun ifade şeklini muhafaza edecek değiliz, lakin topyekûn inkâr da ancak barbarların kârıdır. Benim nefretim buralarda çalınan şeylere!... Bunlar alaturka değil, bunlar alafranga değil, her şeyden evvel müzik değil... Şark ve Garp müziğini birbirinden ayırmaya çalışmadan evvel her iki nev'in iyisini kötüsünden ayırmaya çalışmalıyız... Otuz kırk seneden beri bu memlekette yarım sayfalık bile güzel beste yazılmamıştır. Buralarda çalınanlar bayağılığın, ademi iktidarın ifadesidir!" (s.158)

Onu rahatsız eden bir konu da aydın görünen kişilerin, yazarların, şairlerin içinde buldukları çelişkiler, yaptıkları yanlışlardır. Bilgileri yarım yamalak olan bu insanların kişilikleri de oturmamıştır, iğretidir:

"..... Fakat bu efendilerin hiçbiri kendisi değildir. Fikir diye ortaya attıkları her şey, kafalarına rastgele doldurdıkları hazmedilmemiş, acayip, birbirine zıt bilgilerin tahrip edilmiş şekillerinden ibarettir. Mesela Mehmet beyle asla Mehmet bey olarak konuşmaya imkân bulamazsın. Siyasetten bahsedecek olsan karşında şu Fransız gazetesinin veya bu diktatörün nutkunu bulursun... Müzik lafı açsan bilmem hangi gâvurun kitabı veya hangi Müslümanın makalesiyle karşılaşırısın... Beğendiği yemeği söylerken bile Mehmet bey değildir. Mühim adamların nasıl yemekleri beğenmesi lazım geldiğini düşünmeden bir şey diyemez. Çok kere iki lafı birbirini tutmamak mecburiyetindedir. Çünkü edebiyat hakkında duyup veya okuyup benimsedikleri şu müellifin fikirleri ise, tesadüfen, müzik hakkındaki bilgileri de, dünya görüşü ve sanat anlayışı itibariyle ona taban tabana zıt bir başka muharrirden edinmedir. Bu belkemicsiz malumat ve kanaatler mütemadiyen kopar, birbirinden ayrılır, sahibiyle münasebetlerini mütemadiyen değiştirir.

Çünkü hiçbirinde fikirler ve bilgiler şahsiyet haline gelmemiştir. Hiçbiri ukalalık etmek için malzeme toplamaktan başka bir şey düşünmemiştir. Hiçbiri insanı insan yapan şeyin şahsiyet olduğunu, bütün ilimlerin, bütün tecrübelerin yalnız bunu temine yaradığını anlamamıştır. İşte bunun için ben bu yarım, bu iğreti, bu zavallı ve gülünç adamlarla ahbaplık etmekten sıkılıyorum." (s.252-253)

Üstelik kimi aydınlar kendilerine de başkalarına da yalan söylemektedirler:

"..... Halbuki yüzüne dikkat etsen, ruhunun iç taraflarında nasıl külçe halinde bir yalanın saklı olduğunu görürsün. En korkunç yalan da budur: Kendimize karşı bile kullanacak kadar pençesine düştüğümüz bu derin ve gizli yalan... Onu içinde yaşadığı cemiyet üzerinde düşünmekten alıkoyan, Budizme götüren, Çin felsefesine saptıran, tasavvufa daldıran hep bu ruhundaki büyük yalandır. Kâinatın alelade seyri ile, maddi şeylerle hiç alakası yokmuş gibi görünen zekâsı, zengin babasından para koparmak için öyle kurnazca, öyle esnafça hileler bulur ki, bir sene düşünsen akıl edemezsin..." (s.202)

Bedri'ye göre sıradan insanlar; Profesör Hikmet, İsmet Şerif, Nihat gibi aydınlardan daha değerlidir:

"..... Bir garson, bir kayıkçı, şahsi fikirleri olmak, gördüğü ve öğrendiği şeyleri kendine mal etmek bakımından, bizim bu münevverlerin hepsinden üstün ve kıymetlidir. Konuşurken birçok şeyler öğrenirim ve karşımda bir insan görürüm, hazin ve geveze bir kukla değil..." (s.253)

Şiirde anlamı değil, okuyucu üzerinde yaratılabilecek etkiyi düşünen şairlerin göz boyamaktan ileri gidemediklerini anlatır:

"İşte Emin Kâmil'in istediği de bu!... Bir şey anlaşılmadan garip bir tesir yapmak... Ne kadar basit insanlar!... Doğru dürüst oturup düşünürsek bu manzumenin dünyada yazılabilecek en basit hokkabazlıklardan, yavelerden biri olduğunu eminim ki teslim ederiz. Hiçbir derin ve kuvvetli hisse, hiçbir büyük ve insanı sarsan fikre dayanmadan, sırf göz boyamak, esrarlı görünmek için yazılan bu beş on satırda, bir talebede bile mazur göremeyeceğimiz aleladelikler var... Yalnız şair, bizim ne mal olduğumuzu bildiği için, birkaç ucuz ve basit vasıtaya müracaat etmiş: Bunlardan birincisi, tesirli olduğunu şimdiye kadar daima ispat eden, mistik havadır. Cahil ve dalavereci bir yobazın kendini muhite yutturmak için müracaat ettiği esrarlı ve muammalı birkaç formül, birkaç dini teşbih, bir iki karanlık ifade bugün bile derhal aydınlık düşünceleri bulandırıyor. Kendilerinde bir şeyler bulunduğunu vehmeden bütün âcizlerin hiç şaşmadan bu basit çareye: Karanlık ve karışık olmak suretiyle derin ve manalı görünmek hilesine başvurduklarını unutuyoruz." (s.201)

İşin kötüsü bunları ciddiye alanlar az değerlidir:

"..... Sonra Emin Kâmil kendini bize enteresan göstermeye, ikide birde değiştirdiği birbirinden yaman kanatlar ve imanlar ile gözümüzde büyüklü bir perde yaratmaya da muvaffak olmuş. Birçok halleri, başkalarında bizi derhal güldürmeye kâfi gelecek olan saçmalıkları, etrafına hürmetsizlikten ve saygısızlıktan doğan patavatsızlıkları ve küstahlıkları bize büyük bir şahsiyetin ifadeleriymiş gibi geliyor. Hakikaten şahsiyet sahibi olan bir adamda bulunması lazım olan sarsılmaz iç muvazenesinin, insanlığa ve bittabi in-

sanlara, onları kör, aptal yerine koymayacak kadar kuvvetli bir hürmetin, onda mevcut olmadığını fark etmiyoruz. Bak, 'Tükürdüm gözlerimi ağzımdan boncuk gibi' mısraı üzerinde, hepsi de ahmak olmayan şu bir sürü insan, ciddi ciddi münakaşa ediyor ve bu şair, kendi büyüklüğüne kendi de inanarak, minnettar gözlerle onlara bakıyor." (s.202)

Çok vurgulamasa bile, Bedri'nin hem ulusunun hem de tüm insanlığın iyiliğini düşünen bir hümanist olduğunu anlıyoruz. Bunu, başka devletlerin hesabına çalışanların kandırılmış zavallılar olduğunu da belirttiği aşağıdaki satırlarda açıkça görüyoruz:

"..... Neyse, fazla tafsilat vermeye hacet yok, bu coşkun gençler, bir kısmı bilerek, bir kısmı bilmeyerek, mükemmel bir ağın içine düşmüşler... Kendi fikirlerimizi söylüyoruz ve yazıyoruz sanırken yabancı ve barbarca kanaatlerin tercümanı, zavallı birer oyuncak olmuşlar. Kendilerine telkin edilen yalancı ve sinsî dünya görüşünü müdafaa edeceğiz derken kendilerinin, milletlerinin ve insanlığın kuyusunu kazdıklarını bilmemişler... Ve nihayet başka bir devlet hesabına hizmet denilebilecek kadar ileri giden işlere girmişler..." (s.245)

Çevresindeki tüm olumsuzluklara karşın ümitsiz bir insan değildir. Gelecekte insanların bir araya gelerek doğruyu, iyiyi, değerliyi egemen kılacağına inanmaktadır:

"..... Bereket versin herkes böyle değil... Daha sarp yollardan yürüyen fakat buna mukabil insan denecek bir insan olmak isteyenler de var... Belki pek az... Ama var... Unutmayın ki, dünya da en korkunç şey, ümidini kaybetmektir. Bu söylediğim gibilerin az ve henüz kendilerini tam göstermemiş olması, günün birinde iyinin, doğrunun ve kıymetlinin hâkim olacağından ümidi kesmeyi icap ettirmez... Bugün şurada burada teker teker yaşayan ve çalışanlar yarın birleşince bir kuvvet olacaklar ve en kuvvetli silahı: haklı olmak silahını ellerinde tutacaklardır." (s.254)

Görüldüğü gibi Bedri tutarlı, yerinde davranışlarıyla, her konuda bilgisiyle, inancıyla, olayları doğru değerlendirmesiyle, geleceğe olan güveniyle aydın bir insandır.

İçimizdeki Şeytan'ın ikinci derecedeki kişilerinin tümü Ömer'in yazar, şair, öğretim üyesi ahbabları. Dolayısıyla aydın olduğu düşünülen kesimin insanları. Şimdi bunların gerçekten aydın olup olmadıklarına bakalım:

Ömer'in en yakın arkadaşı olan **Nihat** ufak tefek, zayıf, soluk yüzlü, yirmi beş yaşlarında bir gençtir. Felsefe Fakültesi öğrencisidir. Fakat ne öğrenci olmak umurundadır onun, ne de ilerde buradan mezun olmak. Gizli bir hareketin içindedir. Sürekli bir yerlerden para bulmaya çalışır. Paranın hangi yolla bulunduğu önemi yoktur. Ömer aracılığıyla tehdit ettiği bir veznedarı çalıştığı kurumdan para çalmaya zorlar. Ona göre, istediği şey kendi kişisel çıkarı için olmadığından soygunculuk sayılmaz. Başlangıçta buna itiraz eden Ömer'e söylediği şu sözler ilginçtir:

"Hayatta kendine layık olan mevkii almak için her türlü çareye başvurmak meşrudur. Modası geçmiş ahlak kaidelerini unut!..." (s.149)

Zaten Nihat'ın yaşamaktan anladığı başkalarına egemen olmaktır:

"..... Hayatta hiçbir şey, uğruna ölmek için istenmez. Her şey yaşamamız için olmalıdır. Hatta biraz ileri gideyim, kendi yaşamamız için... Sen kafanın içindeki yokluğa o kadar

saplanmışsın ki, derhal uğruna can feda edecek bir şey arayarak ikinci bir yokluğa dalmak istiyorsun! Yaşamak, herkesten daha iyi, herkesten daha üstün yaşamak, insanlara hâkim olarak, kuvvetli, belki de biraz zalim olarak yaşamak... Dünyada bundan başka istenecek ne vardır? Hayatını bu gayeye vakfet, görürsün, nasıl birdenbire canlanacaksın!" (s.39)

Şu sözleri onun pek de insancıl olmadığını gösteriyor:

"..... Yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, insanların zaaflarını mazur görmeye taraftar değilim. Kuvvetli olmak her şeyin fevkindedir. Kuvvet her hareketi mazur gösterebilir. Âcizlere acımak ise sersemliktir." (s.126)

Ona göre, kadın yalnızca bir oyuncaktır:

"..... Sonra senin gibi hayallerle, çocukça, daha doğrusu kadınca hislerle uğraşmak da insanı berbat eder. Hayatını nasıl olup da bir kadına bağladığına şaşıyorum. Kadın bir oyuncaktan başka nedir?" (s.146)

Halk ise "koyun sürüsünden farkı olmayan" bir insan kümesidir. Oysa erkek serttir, "güce tapan mahluk"tur.

Görüldüğü gibi, Nihat olumlu bir aydın tipi çizmiyor. En insafli yaklaşımla yarı aydın denebilecek özellikler gösteriyor.

İkinci derecedeki kişilerden **Profesör Hikmet Bey** "insanı korkutacak kadar çirkin" biri olarak anlatılır: "..... Minimini bir suratın yarısını kaplayan iri ve biraz sola mail burunu, bir cilt hastalığını yeni atlatmış gibi pul pul derisi ve hele o küt parmaklarının ucundaki yarım santimden daha kısa, etlere gömülmüş ve kubbelenmiş tırnaklarıyla karşısındakine ilk verdiği his, gözlerini kapamak arzusu olurdu." (s.120)

Darülfünun'da doğu dillerinden birini okumaktadır. Beyazıt kahvelerinde öğrenci ve aydınlarla gece yarlarına dek oturup, tartışır, söyleşir. Onlara uzun uzun doğu edebiyatını, tasavvufu anlatır, destanlar okur. Bilgisiyle çevresinde saygı uyandırır. Hikmet Bey romanın başlarında namuslu bir insan olarak görünür. "Devlet parasına ne bahanesiyle olursa olsun el uzatanlara insaf etmemeli" düşüncesindedir. Bu yüzden çalıştığı vezneden para çalan Veznedar Hafız Hüsamettin Efendinin ihbar edilmesi gerektiğini söyler. Yardımseverdir. Paraya gereksinimi olduğunu sezdiği arkadaşlarına seve seve yardım eder.

Ancak, ahlâkça zayıf olduğu içkili toplantılarda ortaya çıkar. Arkadaşı, öğrencisi sayılan Ömer'in karısı Macide'ye sarkıntılık edercesine aşırı bir ilgi gösterir. Beş on gün sonra ise kocası tutuklanan Macide'yi tanımazlıktan gelir. Bu iki davranışı arasındaki tutarsızlık Hikmet Beyin sağlam ahlâklı, güvenilir bir kişi olmadığını gösteriyor. Özellikle son davranışı onun aydın kimliğini bir hayli zedeliyor. Bu nedenle yarı aydın bir tip olarak görünüyör.

Şair **Emin Kâmil** de ikinci derecedeki kişilerdendir. Dış görünüşü ile ilgili bilgi verilmeyen Emin Kâmil bir mirasyedir, işi gücü yoktur. Bütün yaptığı avlanmak, köpek beslemek ve yılda birkaç şiir yazmaktır. Onun bohem yaşayışı alaylı bir dille anlatılır:

"Başka işi olmadığı için son senelerde Budizme merak saldırmış, saçlarını kökünden kestirip çiflikte yalınayak dolaşarak Nirvana'ya varmak istemiş, sonra bundan vazgeçerek birkaç aydan beri Çinli Laotse'nin hayranı olmuştu. Elinde Çin felsefesine dair Fransızca kitaplarla dolaşıyor, hayatı ve insanları bunlara göre izah etmeye çalışıyordu. Zeki ve duygulu tarafı olduğu halde arkadaşları arasında pek ciddiye alınmamasından müteessirdi ve bunun acısını etrafını mağrur bir istihfaf ile süzerek çıkarmaya çalışıyordu." (s.43)

Kendini beğenmişliği her konuşmasında dikkat çeker. Ömer'in içindeki şeytandan korktuğunu öğrendiği zaman söyledikleri bunun bir örneği:

" 'Neden kızılıyorsun? Neden şikâyet ediyorsun?' dedi. 'İçinde şeytan dediğin o şeyin en kıymetli tarafın olmadığını nereden biliyorsun? Sizin gibi beş hissinden başka duygu vasıtası olmayanlar bu daimi korkudan kurtulamazlar. Asıl sebep ve illetlere varabilirseniz göreceksiniz ki en zayıf tarafımız dışımızdadır. Gözümüzü kör eden yedi renktir, kulağımızı sağır eden sesler, ağızımızı paslandıran yediklerimiz, kalbimizi önce coşturup sonra durduran sonsuz koşmalarımızdır. Yüksek insan dışına değil, içine kıymet verendir.' " (s.45- 46)

Şiirlerinde neden söz ettiğini, hangi duyguların söz konusu olduğunu anlamak güçtür. Yazar bunu şöyle anlatır:

"Bu manzumede, Türkçede mevcut bütün korkunç kelime ve mevhumlar bir araya toplanmış gibiydi. Böylece tüyleri ürperten bir tesir elde edilmek istendiği anlaşılıyordu. Kızılca kıyametlerden, gaiplerden gelen seslerden, Arap bacılardan, kanlı şafaklardan, ateşlerden, zehirlerden, vehimlerden ve bir yerinde de, Vilhelm Tell gibi elmaya ok atan bir adamdan bahsediliyordu. Fakat bu ok ateşten ve bu elma ruhtandı." (s.200)

Konuşurken söyledikleri de pek anlaşılır türden değildir. Amacı kendince büyük bir anlamı olan sözcükler kullanarak, çevresini etkilemeye çalışmaktır:

"Meyhane boşalmıştı. Üçüncü kadehten sonra eğri başı sallanmaya başlayan İsmet Şerif'le sinirli hareketleri daha çoğalan Emin Kâmil hararetle bir münakaşaya dalmışlardı. Birbirlerinin sözünü ret mi, kabul mü ettikleri belli değildi. Her ikisi de büyük manalı kelimeler, girift cümleler kullanıyorlar, sözlerinin muayyen yerlerinde durarak yaptıkları tesiri kontrol ediyorlar, bazan da aynı zamanda söze başlayarak birbirlerini dinlemeden söyleniyorlardı. Ömer münakaşanın neye dair olduğunu anlamak istedi, kulağına gelen, idrak, tefekkür, kıstas, sistem, şuur gibi yüksek tabakadan kelimelere, kalıbını basarım... fikir çıkırtkanları, politika tellalı... mefkûre beziganı gibi münevver argosu numunelerinin karıştığını fark etti." (s.47)

Zaten Şair Emin Kâmil için vakit geçirmenin bir yolu da yanındakileri kızdırmak, kavgaya tutuşturmaktır. Profesör Hikmet gibi o da eşi tutuklandıktan sonra Macide'ye selâm vermez. Emin Kâmil, ilk bakışta eli kalem tutan, bilgili bir kişi gibi görünse de hem bu yanlarının yetersizliği, hem de kişiliğindeki bozukluklar nedeniyle aydın sayılamaz.

Yazar İsmet Şerif, küçükken boynundan yaralandığı için başı sol omzuna doğru biraz eğrilmiş, seyrek ve kır saçlı, kısa boylu bir insan olarak anlatılır. Bir dergide haftada bir makale yazar. Bu makalelerde sürekli birilerine saldırır. Bedî'ye göre bunun nedeni

boynundaki yaranın onda düş kırıklıklarına yol açmış olmasıdır. Konuşurken, yazarken sürekli birilerini eleştirmesi, gerçekte içinde biriken zehrin dökülmesidir. İsmet Şerif'in ünlü yara izi Balkan Savaşında Edirne'de boynuna serseri bir mermi parçasının saplanması sonucu oluşmuştur. En büyük romanı "Yara"ya konu ettiği bu olay İsmet Şerif'in kişiliğinin gelişiminde önemli bir etken olmuştur. "Yara" dışındakilerin adları pek anılmasa da o konuşmalarında örnekleri hep romanlarından verir:

".... Bu sırada büyük muharrir: 'İçtimai bünyemizin teşekkülünde mühim amel olan bu donelerin kütle psikolojisi üzerinde de maşeri tefekkürün tekevvününde nasıl bir seyir ile müessir olduklarını romanlarımda uzun uzadıya teşrih etmişim!' diyordu." (s.198)

Kendisi eleştiri kabul etmeyen İsmet Şerif, başkalarına saldırmaktan geri durmaz. Karşılığını alınca da düzeysiz tartışmalara girer:

"Sonra İsmet Şerif'in iş olsun diye meşhur romancılardan birine çattığını, aralarında müthiş bir sövüşme başladığını, nihayet bu romancının, birtakım vesaik neşrederek, İsmet Şerif'in babasının zannedildiği gibi pek kahramanca vefat etmiş olmayıp düşmana teslim olmaya giderken arkadan vurulduğunu iddia ettiğini anlattı. Bundan sonra aradaki edebi münakaşa daha ziyade inkişaf etmiş ve her iki taraf hasmının hususi hayatına dair bütün bildiklerini ve bildiklerinden öğrendiklerini ortaya dökmüş. Birisi, 'Senin baban kahraman değil, haindi!' diye şahitli ispatlı iddialarda bulunurken diğeri de, 'Senin annenin bir zamanlar filanca ile üç sene, sonra da falanca ile beş sene gayri meşru surette yaşadığı poliste mukayettir!' demiştir. Böylece her ikisi de birbirlerinin edebiyat ve fikir kıymetlerin sıfır olduğunu ispata çalışmışlar..." (s.160-161)

İsmet Şerif, Ömer'in "içimdeki şeytan" diye söz ettiği şeyin olağan olduğunu söyler:

"Fevkalade bir şey değil... Bu şeytan hepimizde vardır. Bizim sanatkâr tarafımız onun çocuğudur. Bizi gündelik hayatın dışına çıkararak, bize insanlığımızı, makine olmadığımızı idrak ettiren odur. Emin Kâmil'in söyledikleri saçma... İç başka dış başka olmaz. Bunlar bir fikrin iki görünüşünden başka bir şey değildir..." (s.46)

Kendince önemli kişilerle karşılaştığında yanındaki gençleri şaşkınlığa düşürecek kadar dalkavukça davranışlar içine girer:

"Hakikaten büyük muharrir yerlere kadar eğildikten sonra o mühim zatların yanındaki bir iskemleye, oturacak kısmının ancak dörtte biriyle, ilişmişti. Macide onun, karşısındaki bar kızlarına bile lüzumundan fazla itibar ettiğini ve bunun kızlardan ziyade diğerlerinin hesabına kaydedilmesi lazım geldiğini görüyordu. Bu muharririn Hüseyin beye karşı aldığı tavır da biraz acayipti. Arkasından daima aptal bulduğu, yazıları ile alay ettiği bu adama adeta yaltaklanıyordu. Ateşli yazılarında insanların bütün zaaflarına şiddetle hücum eden ve Nihat'ın yamakları tarafından en yüksek ve kahraman muharrir olarak göklere çıkarılan bu adamın iki kadeh rakı veya muhtemel bir lütf için böyle yerlere kapanması aklın alacağı şey değildi. Herhalde ortada başka ve yalnız kendisine malum sebepler de vardı. Fakat ne de olsa insanın içinde hafif bir tikslenme ve herhangi kuvvetli bir sebebin dahi bu kadar köpekleşmeyi mazur gösteremeyeceği yolunda bir düşünce, daima mevcut kalıyordu." (s.218)

İsmet Şerif fırsatını bulduğunda, arkadaşının eşine sarkıntılık etmekten çekinmez. Bir grup olarak gittikleri bir gazinoda Macide'yi taciz eder. Fakat daha sonra Ömer tutuklandığında karşılaştığı Macide'ye tanıymıyormuş gibi arkasını döner. İşte böylesi yanlışlardan kendini kurtaramamış bir yarı aydın!

Muharrir **Hüseyin Bey** iri yarı, ahlak yüzlü, saçları dökülmüş, iyi giyimiyle dikkati çeken biridir. Kimi gazetelerde ağırbaşlı edebiyat eleştirileri ve estetik makaleleri çıkar. "Büyükçe bir memur"dur; ancak yazarlığından çok, memuriyette bulunduğu önemli yerin kendisine sağladığı ünün ve gücün farkındadır:

"..... *Bütün konuşmalarında ve hareketlerinde büyükçe bir memur olmanın verdiği salâhiyet ve hürriyet kendini gösteriyordu. Her sözünü, karşındakileri silahtan tecrit eden bir gülümseme ile bitiriyor ve kendisine yapılan itirazları dinlememek suretiyle ret ve cerh ediyordu. Etrafındakilerin haline bakılacak olursa, bu akşam sofranın ağası oydu. Garsonlara sert emirler veriyor, sazın ön tarafında oturan bir kemancı ile bir hanendenin selamını mühmel bir baş işaretiyle iade ediyor ve yanındakilere ikide birde: 'Ne duruyorsunuz canım, içsenize!'* diye ikramda bulunuyordu." (s.154)

Hüseyin Beyin çağrısı üzerine bir araya gelmiştir bu edebiyatçılar topluluğu. Hüseyin Bey iki yıldır gazetelerde, dergilerde yazdığı makalelerini kitaplaştırmıştır. Amacı bir ziyafette gönüllerini hoş tuttuğu "kalem sahiplerine" olumlu eleştiriler yazdırmaktadır. Edebiyat dünyasında ün kazanmak için para harcamaktan çekinmez. Arkadaşları gibi o da yanında kendisiyle ciddi ciddi konuşmak isteyen bayanlara tacizkâr bakışlarını hiç gizlemez:

"..... *Mesela önlerindeki sırada oturan ve bir zamanlar sazlı bahçede ziyafet vermiş olan muharrir Hüseyin bey, yanında oturduğu zayıf ve gözlüklü kıza, böyle bir yerde hiç de münasip olmayan tavırlarla sokuluyor, onunla konuşurken, hemen üstüne atılacakmış gibi burun delikleri büyüyüp gözleri mahmurlaşarak bakıyor ve münevver genç hanımın gayet ehemmiyetle söylediği şeyleri dinleyeceği yerde gerdanını ve dudaklarını süzüyor-du.*" (s.208)

Macide'yle, Ömer tutuklandıktan sonra karşılaştığında Hüseyin Bey de öbürleri gibi davranır, onu görmezden gelir. Tipik bir yarı aydın davranışı.

Görüldüğü gibi *İçimizdeki Şeytan*'daki tek gerçek aydın Bedri'dir. Romanda çoğunlukla bir grup olarak görünen, çıkarıcılıkları, kompleksleri ve ahlâkça düşkünlükleri yüzünden aydın konumlarını bozan Profesör Hikmet Bey, Nihat, İsmet Şerif ve Hüseyin Bey ise birer yarı aydındır.

4. KÜRK MANTOLU MADONNA

Sabahattin Ali'nin son romanı *Kürk Mantolu Madonna* 1943'te basılmıştır Yazar bölümlere ayırmamış eserini. Fakat yeri, zamanı ve anlatıcısı birbirinden farklı iki bölümden oluşuyor. Roman, başkişisi Raif'in Türkiye'deki yaşamı ve ömrünün son yıllarının anlatıldığı bölümle başlıyor. Daha sonra anı defteri yoluyla, onun geçmiş yıllarda Almanya'da yaşadığı hazin aşk öyküsünün anlatıldığı ikinci bölüme geçiliyor. Burada Paris'e

yeni sabun üretme yöntemlerini öğrenmeye giden Raif ile orada gece kulübünde çalışan şarkıcı Maria Puder arasındaki aşk ve Raif'in yaşamöyküsü anlatılır. Romanın olay örgüsünü kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Anlatıcı, önce Raif Efendi ile dostluğunun nasıl başladığını anlatıyor. Raif Efendi okumuş, kültürlü bir kişi olduğu halde aşırı derecede çekingendir. Bunu fark eden fırsatçıların kendisini ezmesine ses çıkarmaz. Söz konusu durum yalnız iş ortamında değil, evde de sürmektedir. Karısı, üç çocuğu, kayınbiraderler ve baldızlardan oluşan kalabalık ailesinin her türlü yükünü tek başına kendisi çekmektedir. Bir gün zatürreeye yakalanır ve yatağa düşer. İş arkadaşı olan anlatıcıdan işyerindeki çekmecesinden anı defterini getirmesini ister. Israrı üzerine de arkadaşının defteri okumasına izin verir. Anlatıcı, defteri eve götürerek okumaya başlar. İlk sayfasına 20 Haziran 1933 tarihi atılmış olan defterde Raif, Edremit'te idadiye giderken Birinci Dünya Savaşı sırasında on dokuz yaşında askere alındığını, ancak mütareke ilân edildiği için kasabasına geri döndüğünü anlatarak başlıyor yaşamöyküsüne. Bir süre İstanbul'da Sanayii Nefise Mektebine devam eder. Daha sonra babası onu sabunculuğu öğrenmesi için Almanya'ya, Berlin'e gönderir. Önce bir sergide otoportesini görüp tutulduğu Maria Puder adlı kadınla karşılaşır ve onunla çok değişik bir aşk yaşar. Raif, babası ölünce, daha sonra sevgilisini de çağırarak üzere sözleşerek ülkesine döner. İşlerin yoluna konması uzar ve bu arada sevgilisinden haber alamaz olur. On yıl sonra rastlantı sonucu karşılaştığı bir Fransız tanıdığından, Maria'nın, haberlerin kesildiği günlerde Raif'ten bir kız çocuğu doğurduktan sonra öldüğünü öğrenir. O tanıdığı yanında çocuğu gördüğü halde, hiçbir şey yapamadan, karışık duygular içinde kalakalır. Defter, bundan sonra yapacağı tek şeyin, kızı için de bir defter tutmak olduğunu belirten cümlesiyle sona erer. Anlatıcı defteri vermeye gittiğinde ise Raif ölmüştür.

Kürk Mantolu Madonna'da kişi sayısı, Sabahattin Ali'nin öteki romanlarının tersine çok az. Birinci derecede, romanın başkışisi Raif Efendi bulunuyor. İkinci derecede anlatıcı ile Maria Puder yer alıyor. Hamdi, Mihriye Hanım, Necla, Ferhunde Hanım, Nurettin Bey ise üçüncü dereceye giren kişiler. Bunların içinde her yönüyle işlenen ve aydına yakın bir kişilik izlenimi yaratan tek kişi Raif Efendidir.

Romanın başkışisi **Raif Efendi** otuz beş yaşındadır. Saf görünümlü yüzü, sarı ve altları kırılmış bıyıkları, kısa kesilmiş ve tepesi açılmaya başlamış saçları, uzun ve ince parmaklı elleriyle, gülümsemek ister gibi görünen bakışlarıyla anlatıcının dikkatini çekiyor. Ayrıca, olduğundan yaşlı görüldüğü belirtiliyor.

Raif Efendiyi önce bir şirketin Almanca çevirmeni olarak tanıyoruz. Aşırı derecede sakin, çekingen bir insandır. Çevirisini yaptıktan sonra çekmecesindeki kitabını çıkarıp okur; başka hiçbir şeyle ilgilenmez. Alçakgönüllüdür. Onun bu özellikleri, çevresinde olumsuz bir izlenim yaratmıştır. Dahası, amiri düzeyindeki kişiler ise istedikleri kadar eziyet edilebilir bir kişi olarak görmüşlerdir onu hep. Müdür Hamdi, onun kim olduğunu anlatıcıya şöyle anlatır: "..... Kendisi sessiz sedasız, allahlık bir adamdır, kimseye zarar dokunmaz."¹⁷

¹⁷ Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999 s.14. Öteki alıntılar da bu baskıdan yapılmıştır.

Raif Efendi sık sık da işini geciktirdiği gerekçesiyle müdür tarafından azarlanır. Bu haksız azarlamaya ise yeterli bir tepki göstermez. Genç memurlar da şirketin bu en eski çalışanını Almanca bilgisinden kuşkulanan kadar yanlış değerlendirirler: "*Hımbılın biridir de ondan. Doğru dürüst lisan bildiği bile şüpheli!*" (s.15)

Oysa Raif Efendi çok okuyan bir insandır. Çocukluğunda hem Ahmet Mithat Efendi, Vecihi Bey gibi yazarlarımızın kitaplarını, hem de Mişel Zevako, Aleksandr Düma gibi yabancı yazarların çeviri romanlarını okuduğunu anlatır (s.46). Almanca öğrendikten sonra da her fırsatta Almanca roman okumaktadır. Fakat bunlardan kimseye söz etmez. Neredeyse gizli gizli okur.

Raif Efendinin evindeki durumu da işyerindeki kadar farklı değildir. Karısı ve çocuklarından başka kayınbiraderleri, kocası ve iki çocuğuyla baldızı da Raif Efendinin evinde kalmaktadırlar. Bu kalabalık ailenin tüm yükü Raif Efendinin cılız ücretiyle karşılanmaya çalışılmaktadır. Buna karşın ne Raif Efendinin değeri bilinir, ne de evin tüm işini tek başına üstlenen karısı Mihriye Hanımın. Üstelik hastalandığı zaman Raif Efendinin neden daha iyileşmediğine ve bakkala alışverişe gitmediğine kızarlar içlerinden. Kendisine karşı takınılan haksız tutumlara pek tepki göstermeyen Raif Efendi, gerçekte her şeyin ayrıntıdadır. Bunu, ölümcül bir zatürreeye yakalandığında karısının ve kızının ağlaması üzerine arkadaşına söylediği şu sözlerle belli eder:

"*'Yahu, ne oluyor bunlara? Hemen ölüyor muyuz?'* diye söylemişti. '*Ölse ne olacak sanki... Onlara ne? Ben onlar için neyim?...'* Sonra, daha acı ve insafsız bir tavırla ilave etmişti: '*Ben onlar için hiçbir şey değilim... Hiçbir şey değilim... Senelerden beri aynı evde beraber yaşadık... Bu adam kimdir diye merak etmediler... Şimdi çekilip gideceğinden korkuyorlar...*'" (s.35)

Zatürreeden kolay kolay kurtulamayacağını anlayan Raif Efendi, bir gün arkadaşından (romanın anlatıcısı) işyerindeki çekmecesindeki eşyasını getirmesini ister. Bu eşya içinde bulunan defteri yakmak düşüncesindedir. Israrı üzerine defteri yakmadan önce okuması için bir geceliğine arkadaşına vermeye razı olur. İlk sayfasının başında 20 Haziran 1933 tarihi bulunan defterde Raif Efendi evlenmeden ve çevirmenliğe başlamadan önceki yaşamını anlatmaktadır. Havran'da doğup büyüyen, ilk öğrenimini orada gören Raif, bir saat uzaklıktaki Edremit İdadisine başladığında Umumi Harp sürmektedir. On dokuz yaşlarında askere alınca öğrenimi yarım kalır. Ancak çok geçmeden mütareke ilân edilir ve kasabaya döner. Ülkede durum karışıktır. İdadiye dönmek istemeyen Raif'i babası okuması için İstanbul'a gönderir. Sanayii Nefise Mektebine girer. Resim yapmayı öğrendikten sonra okulu bırakır. Havran'da fabrika ve sabunhaneleri bulunan babasının isteği üzerine "mis sabunculuğunu" öğrenmek üzere Almanya'ya gider. Berlin'de bir pansiyona yerleşir. Kendisini kabul eden bir sabun fabrikasına arada bir uğrayarak, fakat çoğu gün müze ve resim galerilerini gezerek vakit geçirmektedir. Bir gün gördüğü kürk mantolu kadın portresi onu çok etkiler. Bu portredeki kadına âşık olur:

"*..... Bu portrede ne vardı?.. Bunu izah edemeyeceğimi biliyorum; yalnız, o zamana kadar hiçbir kadında görmediğim garip, biraz vahşi, biraz mağrur ve çok kuvvetli bir ifade vardı. Bu çehreyi veya benzerini hiçbir yerde, hiçbir zaman görmediğimi ilk andan itibaren bilmeme rağmen, onunla aramızda bir tanışıklık varmış gibi bir hisse kapıldım. Bu*

soluk yüz, bu siyah kaşlar ve onların altındaki siyah gözler; bu koyu kumral saçlar ve asıl, masumluk ile iradeyi, sonsuz bir melal ile kuvvetli bir şahsiyeti birleştiren bu ifade, bana asla yabancı olamazdı. Ben bu kadını yedi yaşımdan beri okuduğum kitaplardan, beş yaşımdan beri kurduğum hayal dünyalarından tanıyordum.

Onlarda Halit Ziya'nın Nihal'inden, Vecihi Bey'in Mehçure'sinden, Şövalye Büridan'ın sevgilisinden ve tarih kitaplarında okuduğum Kleopatra'dan, hatta mevlit dinlerken tasavvur ettiğim, Muhammed'in annesi Âmine Hatun'dan birer parça vardı. O benim hayalimdeki bütün kadınların bir terkibi, bir imtizacıydı." (s.52-53)

Daha sonra bu tablonun ressamıyla karşılaşır. Maria Puder adındaki bu kadın ünlü bir kabarede keman çalarak geçimini sağlayan, hiçbir kimseye bağlanmak istemeyen, özgürlüğüne aşırı düşkün bir insandır. Onun hiçbir kayda bağlı olmadan görüşmelerini sürdürme isteğine uyar. Maria'nın "aşk" sözcüğünü kullanmaktan ısrarla kaçınmasına karşın mutlu bir ilişkileri olur. Bu birliktelik, ona kendine güven duygusunu kazandırır:

"Bir müddet, kısa bir müddet, o kadın beni her zamanki âciz, miskin halimden kurtarmış, bana erkek, daha doğrusu insan olduğumu, benim de içimde, yaşamaya müstait taraflar bulunduğunu, dünyanın zannedildiği kadar manasız olmayabileceğini öğretmişti." (s.145)

Babasının ölüm haberi üzerine Türkiye'ye dönen Raif, işlerini yoluna koyunca Maria'ya çağırılmayı düşünmektedir. Fakat işler ters gittiği için çağırılmakta gecikir. Bu arada Maria'nın mektupları kesilir. Bütün çabasına karşın bir daha Maria'ya ulaşamaz. Bu durum, Maria'yla birlikteyken kazandığı güven duygusunu yeniden yitirmesine yol açar:

"..... Bu sefer inanmak ve ümit etmek kabiliyetini ben kaybetmiştim. İçimde insanlara karşı öyle bir itimatlılık, öyle bir acılık peyda olmuştu ki, bundan zaman zaman kendim de korkuyordum. Kim olursa olsun, temasa geldiğim herkesi düşman, hiç değilse muzır bir mahluk telakki ediyordum. Seneler geçtikçe bu his kuvvetini kaybedeceğine şiddetlendi. İnsanlara karşı duyduğum şüphe, kin derecesine çıktı. Bana yaklaşmak isteyenlerden kaçtım. Kendime en yakın bulduğum veya bulacağımı zannettiğim insanlardan en çok korkuyordum. 'O bile böyle yaptıktan sonra!..' diyordum..." (s.146)

Psikolojik bakımdan zayıf bir kişi olan Raif, bütün çabasına karşın yitirdiği güven duygusunu bir daha kazanamaz:

"..... Nerede bulduysam, etrafımdakiler için varlığımla yokluğum müsaviydi. Her yerde birçok fırsatlar çıkıyor, birçok insanlar, ruhumda fazlasıyla bulunduğunu bildiğim sevgiyi sarf etmek, tekrar yaşamaya başlamak için bana kısa ümitler veriyordu. Fakat bir türlü kendimi o şüpheden kurtaramıyordum. Dünyada bir tek insana inanmıştım. O kadar inanmıştım ki, bunda aldanmış olmak, bende artık inanmak kudreti bırakmamıştı. Ona kızgın değildim. Ona kızmama, darılmama, onun aleyhinde düşünmeme imkân olmadığını hissediyordum. Ama bir kere kırılmıştım. Hayatta en güvendiğim insana karşı duyduğum bu kırgınlık, adeta bütün insanlara dağılmıştı; çünkü o benim için bütün insanlığın timsaliydi." (s.148)

Bu yüzden hiçbir şeye aldırılmaz gibi görünür. Dahası kendisine yapılan haksızlıklardan mazoşistçe zevk alır: *"İşlerim bana hiçbir zaman alaka vermedi. Bir makine gibi, ne*

yaptığımı bilmeden çalıştım. Bile bile aldatıldım ve bundan bir nevi de zevk duydum. Enişterim tarafından aptal yerine kondum ve aldırış etmedim." (s.147)

Ankara'da rastlantı sonucu karşılaştığı bir Fransız tanıdığından Maria Puder'in on yıl önce öldüğünü öğrenir. Ölmeden az önce bir kızı olmuştur. Maria'nın kızı da bu ahbabın yanındadır. O sırada Raif kendi kızı olduğunu anladığı hâlde çocuğa ilgi göstermez. Ama Maria'nın bir parçası olan çocuğu hep düşüncektir:

"..... Fakat ona dair hiçbir şey bilmiyorum. Ne ismini, ne bulunduğu yeri. Buna rağmen hayalimde onu daima takip edeceğim. Kafamda ona bir hayat seyri icat edip yanında yürüyeceğim. Onun nasıl büyüdüğünü, nasıl mektebe gittiğini, nasıl güldüğünü ve nasıl düşündüğünü tasavvur ederek bundan sonraki senelerimin yalnızlığını doldurmaya çalışacağım." (s.159-160)

Çocukluğundan gelen bir yetersizlik duygusu da vardır Raif'te. Arkadaşlarıyla arasında bir sorun yaşadıktan sonra gelip evde ağlaması ya da yalnız başına bir kenara çekilip hül-yaya dalması çevresinin dikkatini çekmiştir. Annesi, özellikle babası ona sık sık "Yahu, sen kız olacaktıydın, ama yanlış doğmuşsun" (s.46) demişlerdir. Onların bu yanlış yaklaşımları Raif'te yetersizlik duygusu yaratmıştır. Buna güvensizlik duygusu da eklenince, bunlardan bunalan bilinçaltı yabancılaşma, duyarsızlaşma, ilgisizlik gibi savunma mekanizmaları geliştirmiştir. Raif yeniden kırılmamak için kendini insanlardan duygusal olarak yalıtmıştır. Böylece geliştirdiği duygusal yalıtım mekanizmasını aşırı kullanması yüzünden çevresiyle ilişkisi gittikçe sağlıksızlaşmıştır. Sonunda kırılmasına, güveninin zedelenmesine yol açan durumun bildiğinden farklı olduğunu öğrense de artık hiçbir şeyi değiştirmek için çaba göstermeye gerek duymaz.

Anılarını yazdığı defteri, yaşamında pek değişiklik yapmadan, her şeyi saklayarak ve bu kez de kızı için yazarak yaşayacağını bildiren şu sözlerle biter: "Bizim kıza yarın başka bir defter almalı ve bunu kaldırıp saklamalı. Her şeyi, her şeyi, bilhassa ruhumu hiç bulunmayacak yerlere saklamalı..." (s.160) Ancak Raif, bu düşüncesini gerçekleştiremez. Çünkü yakalandığı hastalıktan kurtulamayıp ölür.

Görüldüğü gibi Raif, yaşamı boyunca hiçbir amaç gütmemiş; hiçbir şey için uğraş vermemiş, silik bir kişilik. Romanda onun bize aktarılan bir dünya görüşü yok. Çevresinde olup bitenlerle ilgilenmez. Ne ülkesinin sorunlarına kafa yorar, ne de insanlıkla ilgili herhangi bir konuya. Savaşa girmiş, mütareke anlaşmaları imzalamış bir ülkenin insanı değildir sanki o. Kaldı ki kendisi için de hiçbir şey yapmaz. Yaşamın rüzgârı nereye savurursa, oraya düşer kalır. Üstelik psikolojik yönden de dengeli bir insan değil. Aşırı derecede tepkisiz ve ilgisiz. Böyle bir insan yazımızın başında niteliklerini belirttiğimiz aydın tipinin ölçülerine uymuyor.¹⁸ Çok kitap okuması, sanatla ilgilenmesi; onun aydın bir kişi olduğu izlenimi yaratır gibi oluyor belki. Ama o konulardaki görüşlerini bile bilemiyoruz. Dolayısıyla Raif, aydın bir kişilik sergilemiyor.

¹⁸ Krş. Olcay Öner toy, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984, s.46.

5. SONUÇ

Sabahattin Ali'nin bütün romanlarına baktığımızda görüyoruz ki Kaymakam Salâhattin Bey dışındaki aydınların tümü *İçimizdeki Şeytan*'da bulunuyor. Yazar bu romanı âdeta aydınları eleştirmek amacıyla kaleme almıştır. Tek gerçek aydın olarak görünen Bedri dışındaki aydınların tümü, olumsuz yanları vurgulanarak verilmiştir. Bu olumsuzluklar çoğunlukla onların kişilik özelliklerinin bir yansımasıdır. Örneğin, Ömer tutuklandığı zaman, onun eşi olarak tanıdıkları Macide'yi -evine gitmiş, aynı sofrada oturup ona iltifatlar etmiş oldukları hâlde- hepsi de görmezden gelir. Sabahattin Ali'nin aydınlar karşısındaki bu eleştirel tutumu, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun aydınlara bakışına benziyor. Yakup Kadri, *Ankara* dışındaki romanlarında, özellikle *Yaban*'da aydınları eleştirir. Çoğu yarı aydın olan bu kişiler genellikle yanlış davranışlar içindeki bunalımlı insanlardır.¹⁹ Sabahattin Ali de Yakup Kadri gibi, aydın kimlikteki roman kişilerini kıyasıya eleştiriyor. Yalnız *Kuyucaklı Yusuf*'taki aydını -Kaymakam Salâhattin Beyi- eleştirmeden veriyor. Onun bu hoşgörülü bakışından anlaşılıyor ki Salâhattin Beyin yanlışları, bulunduğu koşulların zorlamasıyla ya da anlık bir insanca zayıflık sonucunda oluyor. Salâhattin Bey okumuş, dürüst, insancıl bir kişidir. Başlangıçta ailesiyle ilgili sorumluluklarının bilincindedir. İyi bir eğitim almamış eşinin daha iyi düzeye gelmesi için çaba gösterir. Salâhattin Bey içinde de görevini iyi yapmaya çalışan bir memurdur. İşyle insan ilişkilerini birbirine karıştırmamaya, görevinin gereklerini en iyi biçimde yerine getirmeye büyük bir özen gösterir. Ancak eşyle bir türlü düzelmeyen uyumsuzlukları onda zamanla bıkkınlığa ve evini ihmal etmesine neden olur. Ardından da yaptığı kimi yanlışlıklar ve uğradığı şanssızlıklar yüzünden hem sağlığını yitirip canından olur, hem de ailesinin çöküşüne yol açar. Yazar onun bu yanlışlıklarını eleştirerek vermek yoluna gitmiyor da âdeta anlayışla karşılıyor. Bu yaklaşım Reşat Nuri Güntekin'in, romanlarındaki aydına bakış biçimiyle örtüşüyor.²⁰ Reşat Nuri de aydınlarının yanlışlarına hoşgörülle yaklaşır; Yakup Kadri gibi suçlayarak bakmaz onlara.

Sabahattin Ali'nin tüm romanlarında beş yarı aydın, bir gerçek aydın olduğu görülüyor. Bunlara meslekleri açısından bakıldığında yarı aydınların biri öğrenci (Nihat, *İçimizdeki Şeytan*), biri eğitimci (Profesör Hikmet Bey, *İçimizdeki Şeytan*), ikisi yazar (İsmet Şerif, Hüseyin Bey, *İçimizdeki Şeytan*), biri de üst düzeyde memurdur (Kaymakam Salâhattin Bey, *Kuyucaklı Yusuf*). Gerçek aydın ise sonraları mesleğinden ayrılmak zorunda kalan bir öğretmendir (Bedri, *İçimizdeki Şeytan*). Görüldüğü gibi Sabahattin Ali'nin romanlarında -ister yarı aydın olsun, ister gerçek aydın- aydın olarak yer alan kişiler okumuş, eli kalem tutan kesimlerden seçilmiştir. Özellikle *İçimizdeki Şeytan* romanında yazarın çok sayıda aydına yer vermesi dikkat çekicidir. Kanımca Sabahattin Ali, romanlarındaki aydınları eleştiriler yöneltirken, gerçekte ülkesinin aydınlarına da yol göstermek istemiştir.

¹⁹ Bk. Güneş, *Millî Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi*, s.393.

²⁰ Bk. Güneş,a.g.e., s.395.

KAYNAKÇA

Arsel, İlhan. *Aydın ve "Aydın"*, 2. b. İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1993.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2. b. C.2, Ankara 1959.

Bezirci, Asım. *Sabahattin Ali*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1979.

Güneş, Zeliha. *Millî Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997 (Basılmamış doktora tezi).

Kaplan, Mehmet, *Tip Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985.

Korkmaz, Ramazan. *Sabahattin Ali-İnsan ve Eser*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

Meriç, Cemil. "Batıda ve Bizde Aydınımın Serüveni", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.130-137.

Önertoy, Olcay. *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984.

Sabahattin Ali (2000). *Kuyucaklı Yusuf*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

_____ (1999a). *İçimizdeki Şeytan*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

_____ (1999b). *Kürk Mantolu Madonna*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Şevket Süreyya, "Yarı Münevverler Kulübü", *Kadro*, C.1, No.8, Tıpkıbasım, Ankara 1978, s.40-43.

Tekeli, İlhan-İlkin, Selim. "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro", *Toplum ve Bilim*, S.24, İstanbul 1984, s.35-65.

Toy, Erol. *Aydın ve Çağı*, İstanbul 1982.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları:549, Ankara 1988.